

УДК 340.1:614.2

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1202503>

Б.О. ЛОГВИНЕНКО,

доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, м. Дніпро, Україна

ЗДОРОВ'Я ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

B.O. LOGVINENKO,

Ass. Professor, Chair Of Administrative Law, Process And Administrative Activity, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Ph.D. in Law, Associate Professor, Dnipro, Ukraine

HEALTH AS A LEGAL CATEGORY: THE FORMULATION OF THE QUESTION

Здоров'я людини є тією категорією, яка поряд із життям складає основу, ядро соціальних цінностей людини. І це не випадково. Ми повинні усвідомлювати, що життя і здоров'я є і взаємопов'язаними явищами, як у біологічному, медичному, так і в соціальному, юридичному вимірах. Значною мірою віднесення здоров'я до правової категорії пов'язано із наступними обставинами:

– по-перше, наявність певного рівня здоров'я відображає фактичну реальну можливість особи реалізувати на практиці свої права;

– по-друге, як у чинних міжнародних нормативно-правових актах, численних деклараціях та конвенціях, так і внутрішньому українському законодавстві нерідко зустрічаються термінополучення «життя і здоров'я», що є додатковим свідченням ментальної та сутнісної близькості цих двох соціальних явищ та цінностей. Зокрема, в Конституції України стверджується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (стаття 3); кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (стаття 27) [1];

– по-третє, безпосередньо право на охорону здоров'я також відноситься до українських конституційних цінностей, адже воно задеклароване у статті 49 Основного Закону держави, де стверджується, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм (стаття 49) [1];

– по-четверте, реальна соціальна вартість здоров'я для пересічного громадянина та для суспільства загалом багато в чому пояснюється можливістю належного функціонування органів та систем, організму людини у цілому, самостійно забезпечувати свої основні життєві потреби, не бути «тягарем» для рідних та близьких;

– по п'яте, більш виражена соціальна та правова значимість здоров'я людини порівняно навіть із її правами. Тут ми всіляко підтримуємо позицію С.Г. Стеценка, який стверджує, що перш за все необхідно визнати, що важливим для людини є не стільки сам факт наявності прав та свобод, скільки визнання її життя у якості базової аксіологічної величини. Адже для конкретної людини права та свободи є значущими тоді, коли вона жива, коли вона має змогу їх реалізувати. Для неживої людини (за певними виключеннями) права та свободи не є актуальними [2, с.194]. Проводячи аналогію, зазначимо, що для нездорової людини права та свободи теж не є настільки актуальними, як тоді, коли вона здорова;

– по-шосте, здоров'я потрібно зберігати, забезпечувати, відновлювати, охороняти. І якщо перша складова (збереження) більшою мірою пов'язана із внутрішнім сприйняттям конкретної особи та її діями, то всі інші, – значною мірою залежать від публічно-правових інституцій, а відтак вимагають належного публічного адміністрування вказаними процесами. Саме тут, як здається, знаходяться підвалини «суб'єктивного права людини в сфері медичної діяльності, під яким розуміється міра можливої поведінки людини, спрямованої на використання норм права,

що містяться у законодавстві про охорону здоров'я» [3, с.139].

Проблеми здоров'я як правової категорії становлять предмет наукових досліджень плеяди вітчизняних вчених, зокрема: Н.Б. Болотіної, З.С. Гладуна, А.О. Захарової, С.О. Козуліної, В.М. Пашкова, О.М. Пелагеші, Я.Ф. Радиша, Л.О. Самілик, О.В. Солдатенко, І.В. Солопової, В.Ю. Стеценко, С.Г. Стеценка, Т.О. Тихомирової, Г.М. Токарева, Я.М. Шатковського, Н.В. Шевчук та інших науковців. Водночас, недостатньо опрацьованими залишаються питання аналізу сутності здоров'я як правової категорії у рамках загальної системи правового регулювання медичної діяльності. Тому метою статті є здійснення юридичного аналізу сутності здоров'я у рамках медичного права.

Що ж необхідно розуміти під терміном «здоров'я»? Як у цьому випадку, так і у багатьох інших, які виникають в рамках правової дійсності, варто послуговуватись визначеннями, які надають можливість однакового сприйняття того чи іншого явища (процесу тощо) в одноманітному середовищі. Підкреслимо, саме в одноманітному. Тому що, приміром, в медичному середовищі під терміном «здоров'я» розуміють одне явище, серед соціологів – інше, серед юристів – третє. Завданням будь-якого юридичного наукового дослідження має бути об'єктивне відображення реальної сутності об'єкту і предмету дослідження, яке, серед іншого, потребує урахування позиції «профільних» наук стосовно визначення та ознак досліджуваних явищ.

У найбільш загальному розумінні «здоров'я людини» визначається як природній стан організму, що характеризується його повною рівновагою із біосферою та відсутністю будь-яких виражених хворобливих змін [4, с.356]. Ця позиція, зафіксована у Великій медичній енциклопедії ще за радянських часів, акцентує увагу на таких характеристиках, як:

- природній стан організму;
- зв'язок з біосферою;
- відсутність хвороб.

Чи може таке визначення бути вживаним у рамках юридичної наукової роботи із медичного права? Так, але не беззастережно. Іншими словами, воно (як і будь-яке інше «медичне» визначення здоров'я) повинно братись до уваги правознавцями при аналізі правового регулювання медичної діяльності. Водночас, певні особливості саме юридичного сприйняття медичної сфери, здоров'я людини як предмету

дослідження, мають бути відображені у визначенні даного поняття.

Свого роду «проміжний» міждисциплінарний характер має визначення здоров'я, що міститься в документах Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). Чому «проміжний»? Тому що з одного боку, дана інституція опікується питаннями охорони здоров'я, у її складі переважною мірою працюють медики. З іншого, – документи, які вона видає, фактично є обов'язковими для виконання країнами – членами Всесвітньої організації охорони здоров'я. До яких, до речі, відноситься і Україна. Головна мета ВООЗ, як про це зазначено в Енциклопедії історії України – сприяння забезпеченню охорони здоров'я населення усіх країн світу. Текст Статуту ВООЗ можна коротко сформулювати як «Право на здоров'я». ВООЗ координує міжнародне співробітництво з метою розвитку й удосконалення систем охорони здоров'я, викорінення та зменшення тягарю інфекційних захворювань, в тому числі, боротьби з поширенням СНІДу, впровадження у світових масштабах імунізації від тяжких інфекційних хвороби, координації фармацевтичної діяльності країн-членів тощо. Впродовж останніх років завдяки зусиллям ВООЗ питання охорони здоров'я стали пріоритетом у політичному порядку денному світу. Їх почали обговорювати на найважливіших політичних форумах, до цієї галузі залучають нові фінансові ресурси [5].

Керівник даної поважної міжнародної інституції доктор Тедрос Адханом Гебрейєсус у 2017 році, при призначенні його на цю посаду заявив, що на цьому пості має намір домогтися загального медичного страхування. За його словами, 70 років тому заснували організацію саме з цією метою, тим не менш, все ще залишається недосяжною для багатьох. «Всі дороги мусять вести до загального медичного страхування» – такий девіз керівника ВООЗ. «У 1948 році світу обіцяли, що кожна людина буде мати доступ до охорони здоров'я. Ця мета все ще актуальна сьогодні. Однак половина населення планети не має можливості звернутися до лікаря, не має медичного страхування, – нагадав доктор Тедрос. – Настав час перейти від слів до справи. Весь світ чекає цього. Охорона здоров'я – це право людини» [6]. До речі, не є вирішеним це питання і в Україні. Як справедливо зазначає В.Ю. Стеценко у статті із промовистою назвою «Обов'язкове медичне страхування як крок до вирішення багатьох проблем української медицини: правові засади», необхідність запровадження обов'язкового медичного страхування

спрямована не тільки на зміну фінансування охорони здоров'я, але і на зміну організаційних структур медицини, котрі обумовлюють посилення безпеки медичної допомоги. Ключовою фігурою медичної діяльності, об'єктом її правового регулювання стане пацієнт [7, с.51]. З такою точкою зору складно не погодитись.

Загальне сприйняття здоров'я людини полягає в тому, що це стан фізичного, духовного і соціального благополуччя людини, при якому відсутні захворювання, а також розлад функцій органів і систем. Саме таке бачення було покладено в основу позицій Всесвітньої організації охорони здоров'я з цього питання. Такого ж роду підхід взяв на озброєння і вітчизняний законодавець, розмістивши у статті 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я поняття, відповідно до якого здоров'я – стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [8]. Розрізняють здоров'я населення і здоров'я індивідуума. Перше розглядається як поняття статистичне і характеризується такими демографічними показниками, як народжуваність, смертність, дитяча смертність, захворюваність, рівень фізичного розвитку, середня тривалість життя. Здоров'я індивідуума є менш конкретно визначеним поняттям, що пов'язано з великою широтою індивідуальних особливостей, різноманіттям факторів, що впливають на здоров'я людини. Існують такі поняття:

- фізичне здоров'я – це природний стан організму, обумовлений нормальним функціонуванням усіх його органів і систем;

- психічне здоров'я – характеризується рівнем і якістю мислення, розвитком уваги і пам'яті, ступенем емоційної стійкості;

- моральне здоров'я – визначається тими моральними принципами, котрі є основою соціального життя людини, тобто свідомим ставленням до праці, до культури і т.д.;

Соціальне здоров'я визначається мірою працездатності, соціальної активності, діяльності ставлення людини до світу [9, с.11–12].

Вітчизняний дослідник В.І. Олефір зазначає, що сутність здоров'я стосується філософських, політичних, соціальних та інших аспектів. Філософські аспекти полягають у виборі ціннісних орієнтирів, політичні – в забезпеченні стабільності та безпеки держави, соціальні – у відновленні трудових ресурсів, здатності до суспільно-корисної діяльності, економічні – в підвищенні продуктивності праці, створенні матеріальних благ, що поліпшують добробут населення і якість жит-

тя. Психологічна складова визначається перевагами, мотивацією в поведінці зі збереження здоров'я, медична – у формуванні потреби в послугах охорони здоров'я [10, с.87]. Такого роду бачення дійсно відображає сутність сприйняття здоров'я, його комплексний та системоутворюючий характер. Акцентуємо увагу на психологічній складовій здоров'я, яка визначається перевагами, мотивацією в поведінці зі збереження здоров'я. Тут питання носить економіко-правовий характер, оскільки, як видається, збереження здоров'я окремо взятою людиною призводить до зменшення навантаження на систему охорони здоров'я держави (оскільки людина не звертається за безоплатною медичною допомогою) і покращення якості трудової діяльності особи (вона не хворіє, не перебуває на лікарняному тощо). Крім того, держава не виплачує такій людині кошти за перебування на лікарняному (лікарняний лист) і, тим самим, виникає додаткова можливість витратити ці кошти на соціальні проекти.

Перед тим, як перейти до розгляду термінопоняття «здоров'я фізичної особи», потрібно відмітити, що воно за своїм змістом є полісемантичним. З огляду на це, його потрібно розглядати, як мінімум, у двох основних розуміннях. Насамперед, «здоров'я» є загальнофілософською категорією, яку слід розуміти як певний об'єкт нематеріального світу. З цієї позиції воно носить об'єктивний психофізичний характер та є таким, що існує і поза межами правового впливу [11, с.324]

Важливо акцентувати увагу на релігійному сприйнятті сутності здоров'я. Це важливо з багатьох причин, у тому числі через широке сприйняття релігійних постулатів як одного із потенційних джерел права. Крім того, значна частина віруючих людей сприймають бачення Церкви на ті чи інші процеси у якості першооснови свого усвідомлення певних явищ та процесів. Як зазначає Н.А. Ардашева, здоров'я і працездатність – це духовне і соціальне благополуччя, а настанови з лікарської та трудової експертизи визначають працездатність як стан, при якому сукупність фізичних і духовних можливостей дозволяє громадянину виконувати певну роботу певної якості. Здоров'я, чи здоров'я, – стан тваринного тіла (або рослини), коли всі життєві процеси йдуть в повному порядку; відсутність недуги, хвороби». Так визначає здоров'я тлумачний словник В. І. Даля. *Valetudo bonum optimum* (лат.) – здоров'я – найвище благо. Бути здоровими люди хотіли завжди, в усі віки. Майже завжди вони шукали зцілення від недуг: у людей, у

природи, у різних богів. Віруючий православний християнин просив Господа Бога про дарування позбавлення від страждань. А інший віруючий дякував Бога за хвороби, пам'ятаючи, що грішний і вважав себе гідним покарання. Св. Феофан Затворник говорив, що буває, що «Бог хворобою оберігає від біди, якої не минути б їм, якщо б вони були здорові» [12, с.133].

А що ж на іншому полюсі від здоров'я? З точки зору правового регулювання процесів, пов'язаних із охороною здоров'я громадян, важливим є констатація іншого стану, який виникає тоді, коли страждає здоров'я особи. Цим станом є хвороба. Карл Маркс визначав хворобу «як обмежене у своїй свободі життя» [13]. Не даючи ідеологічних оцінок творчості видатного німецького фахівця, зазначимо, що такого роду бачення має право на існування. Продовжуючи, можемо вказати і про «обмежене у своїй свободі здоров'я». Фактично це відповідатиме сутності хвороби.

Підсумовуючи, зазначимо, що з точки зору правового регулювання медичної діяльності (медичного права), пропонується *під здоров'ям як правовою категорією розуміти конституційно визначену соціальну цінність, яка відображає стан належного нехворобливого функціонування органів та систем, організму людини у цілому, відтворює фактичну реальну можливість особи реалізовувати на практиці свої права.*

Виходячи із даного визначення, ключовими особливостями здоров'я як правової категорії є наступні:

- це конституційно визначена соціальна цінність;
- воно відображає стан належного нехворобливого функціонування органів та систем, організму людини у цілому;
- воно відтворює фактичну реальну можливість особи реалізовувати на практиці свої права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Стеценко С. Г. Біоюриспруденція – фундаментальна частина сучасного загальнотеоретичного правознавства. *Право України*. 2013. № 9. С. 194–216.
3. Стеценко С. Г. Медицинское право : учебник. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. 572 с.
4. Фролов В. А. Здоровье // Большая медицинская энциклопедия / гл. ред. акад. Б. В. Петровский. Т. 8. М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1978. С. 356.
5. Знаменська М. В. Всесвітня організація охорони здоров'я // Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : Вид-во «Наукова думка», 2003. С. 648–649.
6. Новий очільник ВООЗ заявив, що домагатиметься загального медичного страхування. URL: <https://health.unian.ua/worldnews/1941244-noviy-ochilnik-vooz-zayaviv-scho-domagatimetsya-zagalnogo-medichnogo-strahuvannya.html>.
7. Стеценко В. Ю. Обов'язкове медичне страхування як крок до вирішення багатьох проблем української медицини: правові засади. *Публічне право*. 2016. № 3. С. 48–53.
8. Основи законодавства України про охорону здоров'я. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
9. Акопов В. И. Медицинское право : современное здравоохранение и право граждан на охрану здоровья : учеб.-практ. пособие для практикующих юристов и врачей. Ростов н/Д : Феникс, 2012. 377 с.
10. Олєфір В. І. Освіта і охорона здоров'я інвалідів: адміністративно-правове забезпечення державного управління галузями : навч. посіб. К. : МП Леся, 2013. 160 с.
11. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007. 626 с.
12. Ардашева Н. А. Словарь терминов и понятий по медицинскому праву. СПб. : СпецЛит, 2007. 528 с.
13. Маркс К. Дебаты шестого Рейнского ландтага // К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения. 2-е изд., Т. 1. М., 1974. С. 64.

REFERENCES

1. Konstytutsiya Ukrayiny [Constitution of Ukraine]. *Zakon Ukrainy*. (1996). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (30). 141 (in Ukr.).
2. Stetsenko, S. G. (2013). Bioyurysprudentsiya – fundamental'na chastyna suchasnoho zahal'noteoretychnoho pravoznavstva [Biology is a fundamental part of contemporary theoretical jurisprudence]. *Pravo Ukrayiny*, (9). 194–216 (in Ukr.).

3. Stetsenko, S. G. (2004). *Meditsinskoye pravo: uchebnik* [Medical law: a textbook]. SPb.: Izdatel'stvo «Yuridicheskiy tsentr Press» (in Russ.).
4. Frolov, V. A. (1978). Zdorov'ye [Health]. In Petrovskiy, B. V. (Red.). *Bol'shaya meditsinskaya entsiklopediya*, T. 8. (s. 356). Moskva: Izd-vo «Sovetskaya entsiklopediya» (in Russ.).
5. Znamens'ka, M. V. (2003). Vsesvitnya orhanizatsiya okhorony zdorov'ya [World Health Organization]. In: Smoliy V. A. (Red.) etc. *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny*, T. 1: A–V. (s. 648–649). Kyiv: Vyd-vo «Naukova dumka» (in Ukr.).
6. Novyy ochil'nyk VOOZ zayavyv, shcho domahatymet'sya zahal'noho medychnoho strakhuvannya [The new head of WHO said he would seek general health insurance]. Retrieved from: <https://health.unian.ua/worldnews/1941244-noviy-ochilnik-vooz-zayaviv-scho-domagatimetsya-zagalnogo-medichnogo-strakhuvannya.html> (in Ukr.).
7. Stetsenko, V. YU. (2016). Obov'yazkove medychne strakhuvannya yak krok do vyryshennya bahat'okh problem ukrayins'koyi medytsyny: pravovi zasady [Compulsory medical insurance as a step towards solving many problems of Ukrainian medicine: legal principles]. *Publichne pravo*, (3). 48–53 (in Ukr.).
8. Osnovy zakonodavstva Ukrayiny pro okhoronu zdorov'ya [Fundamentals of Ukrainian Health Law]. (1993). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (4). 19 (in Ukr.).
9. Akopov, V. I. (2012). *Meditsinskoye pravo : sovremennoye zdravookhraneniye i pravo grazhdan na okhranu zdorov'ya : ucheb.-prakt. Posobiye* [Medical law: modern health care and the right of citizens to health care: study-practica]. Rostov n/D: Feniks (in Russ.).
10. Olefir, V. I. (2013). *Osvita i okhorona zdorov'ya invalidiv: administratyvno-pravove zabezpechennya derzhavnoho upravlinnya haluziyamy : navch. posib.* [Education and health care for the disabled: administrative-legal provision of state administration by branches: training. manual]. Kyiv: MP Lesya (in Ukr.).
11. Stefanchuk, R. O., Shevchenko, YA. M. (Red.). (2007). *Osobyty nemyaynovi prava fizychnykh osib u tsyvil'nomu pravi (ponyattya, zmist, systema, osoblyvosti zdiysnennya ta zakhystu): monohrafiya* [Personal non-property rights of individuals in civil law (concept, content, system, peculiarities of implementation and protection): monograph]. Khmel'nyts'kyy: Vydavnytstvo Khmel'nyts'koho universytetu upravlinnya ta prava (in Ukr.).
12. Ardasheva, N. A. (2007). *Slovar' terminov i ponyatyi po meditsinskomu pravu* [Dictionary of terms and concepts on medical law]. SPb.: SpetsLit (in Russ.).
13. Marks K. Debaty shestogo Reynskogo landtaga [The debate of the sixth Rhine Landtag]. In: Marks K., Engel's F. (1974). *Sochineniya*. 2-ye izd. T. 1. (s. 64). Moskva (in Russ.).

Надійшла: 10.11.2017

Логвиненко Б. О. Здоров'я як правова категорія: до постановки питання. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 5. С. 230–235. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_36.pdf

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1202503>

Досліджується феномен здоров'я з точки зору його сприйняття як правової категорії. Акцентується увага на визначенні даного поняття та факторах, що свідчать про актуальність його розгляду у рамках медичного права. Розглянуто правову сутність здоров'я фізичної особи. Наведено різновиди здоров'я як правової категорії. Зосереджена увага на особливостях здоров'я як об'єкта юридичної науки.

Ключові слова: здоров'я, медичне право, конституційна цінність, охорона здоров'я, обов'язкове медичне страхування

Логвиненко Б.А. Здоровье как правовая категория: к постановке вопроса

Исследуется феномен здоровья с точки зрения его восприятия как правовой категории. Акцентируется внимание на определении данного понятия и факторах, свидетельствуют об актуальности его рассмотрения в рамках медицинского права. Рассмотрена правовая сущность здоровья физического лица. Приведены разновидности здоровья как правовой категории. Сосредоточено внимание на особенностях здоровья как объекта юридической науки.

Ключевые слова: здоровье, медицинское право, конституционная ценность, здравоохранение, обязательное медицинское страхование

Logvinenko B.O. Health as a Legal Category: the Formulation of the Question

This article examines the phenomenon of health, in terms of its perception as a legal category. Human health is the category, which along with life is the basis, the core social values of the person. And this is no accident. We must realize that life

and health are interrelated phenomena, as in biological, medical, social and legal dimensions. Focuses on the definition of the concept and the factors that indicate the relevance of its consideration in the framework of medical law. Certain features of the legal perception of the medical industry, human health as an object of research should be reflected in the definition of the concept.

Considered the nature of the legal health of individuals. The General perception of health is that it is a state of physical, mental and social well-being of a man, in which no disease and disorder of the functions of organs and systems. It is this vision that was the basis of the positions of the World Health Organization on this issue. Given the variety of health as legal category. Distinguish between population health and the health of the individual. The first is considered as a statistical concept and is characterized by such demographic indicators as fertility, mortality, infant mortality, morbidity, physical development, life expectancy. The health of the individual is less specifically a particular concept, due to the great breadth of the individual characteristics, the diversity of factors influencing human health.

It focuses on the characteristics of health as an object of legal science. Key features of health as a legal category are the following: is a constitutional defined social value; it reflects the state painless proper functioning of the organs and systems of the human body in General; it reproduces the actual real possibility of a person to implement their rights.

Key words: *health, medical law, constitutional value, health care, compulsory health insurance*